

Щоденник безнадійно приреченої

Про книгу

Євгенія, Женя, Єуженія... Її по-різному називали упродовж останніх трьох років Другої світової війни, поки вона долала важкий шлях, який довелося пройти від рідного українського села до Польщі, з Польщі до Німеччини й назад. Євгенія Скриль вижила під час Голодомору, її сім'я зазнала утисків з боку комуністів, пізніше у пам'яті закарбувалась жорстокість німецьких нацистів. Козацьке коріння, прагнення волі й доброта людей дали Євгенії змогу вибратися живою з двох таборів смерті, а також пізнати справжнє кохання серед страждань і зради. Однак чи судилося їй разом з коханим чоловіком подолати всі перепони? Про це розкажуть сторінки щоденника.

ДАРИНА ГНАТКО

*Щоденник
безнадійно
приреченої*

Золота письменниця
України

КСД

ДАРИНА ГНАТКО

*Щоденник
безнадійно
приреченої*

РОМАН

ХАРКІВ
2023 КСД

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
2023

ISBN 978-617-15-0242-0 (epub)

Жодну з частин цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва

Електронна версія зроблена за виданням:

Гнатко Д.

Г56 Щоденник безнадійно приреченої : роман / Дарина Гнатко. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. — 336 с.

ISBN 978-617-15-0053-2

Євгенія, Женя, Єуженія... Її по-різному називали упродовж останніх трьох років Другої світової війни, поки вона долала важкий шлях, який довелося пройти від рідного українського села до Польщі, з Польщі до Німеччини й назад. Євгенія Скриль вижила під час Голодомору, її сім'я зазнала утисків з боку комуністів, пізніше у пам'яті закарбувалась жорстокість німецьких нацистів. Козацьке коріння, прагнення волі й доброта людей дали Євгенії змогу вибратися живою з двох таборів смерті, а також пізнати справжнє кохання серед страждань і зради. Однак чи судилося їй разом з коханим чоловіком подолати всі перепони? Про це розкажуть сторінки щоденника.

УДК 821.161.2

© Іргізова Ю. Г., 2023

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2023

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2023

Аушвіц (нім. *KZ Auschwitz*, пол. *Oświęcim*) — один з найбільших нацистських концтраційних таборів, що існував з травня 1940 року до січня 1945 року біля польського міста Освенцима, за 60 км від міста Кракова у Верхній Сілезії. Створений за наказом рейхсфюрера СС Генріха Гімmlера, комплекс об'єднував групу концтаборів, найбільші з яких Аушвіц I — основний та адміністративний центр; Аушвіц II (Біркенау, або Бжезинка) — табір смерті; Аушвіц III (Моновіц) — робочий табір.

Аушвіц II почали споруджувати в жовтні 1941 року біля села Бжезинка з метою розвантаження перенасиченого основного табору. Біркенау розмірами був набагато більшим від Аушвіца I і поступово цей табір перетворився на найбільшу фабрику смерті. Є дані, що в таборі було знищено до 1,1 млн людей. На території табору розташовувалися чотири газові камери та чотири крематорії, які використовували для спалення людей. Місткість газових камер дозволяла страчувати до 20 тисяч жертв щодня. Для вбивства нацисти використовували пари синильної кислоти, що виділялася з газу «Циклон Б».

Загалом заручниками табору стали понад 14,5 тисяч вихідців з території України. Українці в таборі протестували проти поділу їх не за національною ознакою, а за громадянством (громадяни СРСР, Польщі, Чехословаччини). Багато з них загинуло від голоду, епідемії, виснажливої праці або було страчено.

15 січня 1945 року було визволено Варшаву, а 27 січня радянські війська увійшли до Аушвіца. Першими браму головного табору відчинили солдати 100-ї Львівської дивізії з батальйону полтавця єврейського походження Анатолія Шапіро. Ця дивізія належала до 1-го Українського фронту, який на 40% складався з українців.

В 1947 році на знак пам'яті жертв Аушвіца Польща заснувала музей на його території.

Пролог

Яскраве та безмежне небо пронизливо-блакитного кольору, на якому випромінює сліпучим світлом на диво тепле, як для березня, сонце. Пташиний спів і життя, що прокидалося після довгого та тривалого зимового сну. Звичайна гожа днина початку весни в тому місці здавалася чимось нереальним, геть не притаманним цьому краю, хоча наче й не було нічого в ньому особливого чи поганого — звичайна місцина за декілька кілометрів від Кракова, вервиця будівель з потемнілого дерева за довгим парканом і ворота, один вигляд яких змусив невисокого зросту пані в гарному пальтечку з вовни сірого кольору здригнутися й навіть відступити на крок назад, мов тіло її, відмінно від розуму, все ще гостро та болісно зберігало пам'ять про той жахливий день, коли вперше вона опинилася перед цими ворітьми, опинилася, занадто добре знаючи, що ховають за собою ці наче звичайні на вигляд ворота. Скільки років вже минуло, а ніщо не забувалося, ба навіть не збиралося забуватися, й таким свіжим збереглося в пам'яті, що кортіло озирнутися і геть не здивуватися тому, що знову побачиш поряд німецького солдата чи почувеш швидко німецьку говірку солдатів-есесівців, що штовхають тебе в спину, кваплячи швидше увійти до тих воріт, за якими нічим та безжальним привидом застигла смерть.

Пані Еуженія Скриль-Капеловська стояла зараз не рухаючись, немов остовпіла, перед ворітьми чи не найжахливішого місця на цілій землі, що було прозване самими німцями концтабором Аушвіц-Біркенау, та, незважаючи на ті двадцять років мирного і щасливого життя, що минули після звільнення, вона досі занадто гостро й болісно пам'ятала чи не кожен день свого дворічного навіть не життя, а існування у стінах цього моторошного місця. Це існування, важке та виснажливе, було тим, коли, прокидаючись уранці, ти не знаєш і не відаєш, чи судилося тобі сьогодні дожити до кінця дня, а чи він стане останнім, тому що в цих мурах ти є приреченою — безнадійно приреченою — на вірну й неминучу смерть. Питання полягає тільки в тому, наскільки вистачить в тебе самої сили та наснаги триматися й не зламатися, не впасти від голоду чи хвороби і тим прискорити свій кінець.

Існування те немов поділялося на дві частини: дні, коли ти маєш сили й готова супротивитися смерті, й ті дні, коли сили в тебе вже геть вичерпано і не залишилося їх вже, щоб опиратися смерті, яка в Аушвіці вільно та владно дихала в спину кожному його в'язню. І скільки разів вона знаходила у собі ті сили до боротьби зі смертю, і скільки разів втрачала їх геть і ладна була вже померти, просто не звестися на ноги з тих голих дощок грубого дерева, які слугували їй за постіль весь той час, що перебувала вона в таборі. І коли зголодніле, втомлене холодом та працею тіло просто відмовлялося їй підкорюватися, коли вона не мала снаги боротися за своє життя... вона все ж чинила опір. Думка про перемогу над нею недолюджів, що в людській подобі знищували невинних, у тому числі й дітей, надавала ті необхідні сили й змушувала піднімати своє слабке тіло з нар і йти вперед. Спонукала жити, а не помирати, тим самим визнаючи перемогу ворога над собою.

Пані Еуженія Скриль-Капеловська не любила повертатися до цього місця, але разом з тим не приїхати просто не могла. Кожного року, на початку березня, вже двадцять весен вона приїздила сюди саме в день народження симпатичної єврейської дівчинки на ймення Ревека, яка назавжди залишилася в таборі, загинувши від рук збожеволілих катів. Пані Еуженія завжди привозила з собою маленький букетик пролісків, йшла до невеличкого озерця за табором і довго там стояла, згадуючи чорнооку красуню Ревеку та її хворого на сухоти брата Моше.

Не відала чому, але оте чорнооке дівча було для неї наче рідною сестрою, немов саме в ній втілювався для Еуженії образ далекої, залишеної в Україні сестри, й завжди відчувала стосовно Ребеки якусь особливу спорідненість.

Скільки важких і темних днів та ночей були вони разом, шепотінням поділялися сокровеними думками та почуттями, одним лиш поглядом могли зрозуміти біль чи неспокій іншої! Й часом Еуженія ловила себе на думці, що бідолашна Ревека була їй ріднішою та набагато ближчою за дещо грубеньку сестру, яка отруїла себе невідомо чим, аби тільки її не забрали на примусові роботи до Німеччини...

Цього року Еуженія теж приїхала до містечка Освенцима і зараз йшла просторою місциною до того озерця, яке сміливо можна було назвати чи не найбільшою братською могилою у світі, хоча достеменно і не було відомо, скільки саме людей, які пройшли крізь

крематорії, поглинула у вигляді праху вода того озерця. Проте сама Еуженія знала напевне, що прах не забутої нею та такої любої серцю Ревеки лежить саме тут. Еуженія йшла повільно та неквапливо, намагаючись не дивитися на ті червоної цегли бараки, в яких декілька років приховувалося справжнє пекло, влаштоване людьми, котрі чомусь забули про те, що вони є люди...

І в пам'яті так живо воскресла та ще зовсім молоденька налякана Женья Скриль, худенька, невеличкого зросточку українка з Полтавщини, яка опинилася в таборі смерті Аушвіц-Біркенау не за своєю національною належністю, а через наклеп та намову ревнивої німкені, дружини чоловіка, якому сама Женья мала нещастя припасти до серця. Злою волею тої жінки вона опинилася приреченою на смерть у стінах цього концтабору, й саме з вуст тої жінки дізналася про те, куди її повезуть і що там на неї чекає. Прощаючись із дівчиною, фрау Магда Штеккен була певною, що охляла і слабка на вигляд українка, в яку закохався її чоловік, не витримає каторжного табірнього життя, помре від виснаження, та ще й не одразу, а встигне вдосталь хапнути жахливих реалій того пекла, де життя звичайних людей повністю втрачало свою цінність.

Але фрау Штеккен помилилася. Волелюбна вдача худенької українки виявилася сильнішою, і Женья не померла в тому пеклі насамперед через вперте небажання, аби вороги-нелюди взяли над нею верх. Вона з останніх сил боролась із самою собою, примушувала до праці своє слабке тіло, коли те не мало й краплини сили. Цим вона змушувала себе жити — полонені, нездатні працювати, в таборі підлягали негайному знищенню. Коли ти вже не в змозі трудитись, тебе чекає одне — неминуча смерть. Смерть у газовій камері, куди тебе поженуть, наче ту безвільну худобину, чи в крематорії, де твоє слабке, втомлене, виснажене працею і голодом тіло перетвориться на попіл, що сіруватою імлою встелить днище невеликого озерця поряд з табором... І ті нелюди, для яких ти і людиною не вважаєшся, будуть вдоволені твоєю безглуздою смертю, ворог святкуватиме перемогу над тобою. Такі перемоги вони святкували щодня і все не могли насвяткуватися.

Однак у випадку з худенькою україночкою на ймення Женья Скриль все трапилося навпаки. Це вона дожила до того дня, коли ворог зазнав

поразки, хоча смак перемоги назавжди залишився для неї з полинним присмаком гіркоти — занадто багато життів встигли знищити нацисти. Ті безвинні життя, що постраждали даремно, назавжди закарбувалися в пам'яті простої української дівчини, яка змогла вижити, навіть незважаючи на те, що була безнадійно приреченою.

Життя полтавчанки Євгенії Скриль у роки Другої світової війни надійно зберігав у собі товстий зошит — щоденник, заповнений тісно та акуратно рівним почерком самої Жені майже відразу після визволення з Аушвіц-Біркенау, коли ще такими свіжими були в пам'яті всі ті події, які так важко та болісно було їй згадувати потім. Після війни та звільнення вона безуспішно намагалася забути ті чорні дні, рідко зазірала до щоденника, хоча постійно мала його при собі. Попри всі спроби, їй ніколи не вдавалося зануритися в забуття — занадто сильно і болісно той відрізок її життя вразив серце та саме ество. І біля озерця поряд табору, тримаючи в одній руці ніжні проліски, пані Скриль-Капеловська обережно торкнулася грубої обкладинки свого щоденника.

Сьогодні вона мала все згадати знову...

1

25 вересня 1942 року

У цей день мені виповнилося двадцять два роки.

Така гарна, гармонійна, мовби цяцькована дата. Той вік, коли ти ще такий молодий і життя майорить перед тобою, мов великий, ще не пройдений шлях — той, якому, здається, й кінця та краю не буде. Але ж то тільки так здається. Й мені якось по-особливому все сприймалося в той день, я відчувала себе надзвичайно вже дорослою й навіть уявити не могла цим ранком, яким чорним виявиться для мене мій двадцять другий день народження.

Саме в цей день по мене прийшли.

Вже декілька днів нашим селом вперто блукали розмови про те, що от-от мають навідатися німці — поліцаям саме час збирати врожаї безкоштовної робочої сили для Німеччини. Село почало лихоманити. Охочих їхати до чужої країни й батрачити на ворога серед моїх односельчан було мізерно мало, й дехто з початком окупації села почав втікати, аби уникнути загребущих лабетів фашистів. Комусь поталанило — прорвався до партизанів, хтось знайшов, де переховатися. Але хто мав удачі значно менше, потрапляв до тих ненаситних лап, від яких так відчайдушно утікав, і тоді знову ширилися селом розпачливі крики та плачі осиротілої матері, в якої гнали дитину до Німеччини.

Мені ж втікати не дозволяли мама. Та й куди було бігти? До партизан? Знову мама були проти, та й заслабкий здоров'ям батько стануть серце через мене рвати. Ні, я слухняно сиділа вдома, й якось навіть занадто байдужливо чекала тої днини, коли по мене придуть. Сестра ж моя Марусина втнула такого, що мені й у поганому маренні подібне не спало б на думку. Маруся отруїлася, аби тільки не потрапити у те страшне рабство, про яке чого тільки не розповідали у селі й про яке стільки жахів довелось нам з нею наслухалися. Чого саме наковталася моя бідолашна сестра, ми не знали, але за день до мого дня народження вже з самого рання вона була якоюсь мовчазною, досить блідою з обличчя, й коли мама покликали нас до вбогого обіду

з ріденького пісного борщу та ледь засмаженої каші з пшона, Марусина відмовилася йти їсти.

Мама насупили густі та темні брови:

— Чого це ти, Марусю? Голодна ж!

Марусина скривила худе продовгасте лице:

— Та зле мені щось...

— Зле? — спохмурніли мама, але більше нічого сказати так і не встигли. Маруся раптом похилилася, затрусилася вся й впала з ослона, голосно застогнавши. Святі вгодники, як же налякала вона нас тоді, коли почала з корчами перекочуватися по мазаній глиною долівці, кричати від болю та кривитися. Як то було страшно, а ще страшніше від того, що на селі не було лікаря — усіх лікарів позабирала війна, — й полишилася лише баба Мокриниха, яка колись давно, ще в Першу світову, старанно служила на фронті сестрою милосердя. Щоправда, хоч і не мала вона особливої освіти, та відала в медичній справі не гірше за будь-якого лікаря. Часто-густо саме її кликали до захворілих, і вона ніколи не відмовляла в допомозі — доброю й світлою була душею. От і мама в той день, наслухавшись зойків та стогонів Марусини, раптом вся якось наче стрепенулися й згадали про бабу Мокриниху.

— Біжи, доню, до баби Мокринихи, — поглянули мама на мене сіро-блакитними суворими очима, — захворіла наша Марусина невідомо на що.

Баба Мокриниха відразу розпізнала отруєння, дала Марусині випити якогось порошечку, й у тої почалася страшна нудота. Нудило її довгенько, допоки не ослабла вона геть і не звалилася на лежанку зовсім безсилою й такою блідою, що здавалася мені ледь не зеленою.

— Тепер буде жити, — промовила баба Мокриниха своїм рівним, спокійним голосом, таким тихим, що трішки глухувата мама, мабуть, і не розібрали її слів. — Та не виключено, що все життя буде шлунком страждати.

Коли ж у день мого народження до двору увійшли два німці з гвинтівками та вівчаркою, а ще й поліцай з наших, дядько Іван Тесленко, Марусина вже наче трішки оклигала, та тільки ледве стогнала під ковдрою, а лицем була такою мертвотною, що кращих, певне, до домовини кладуть. Тесленко господарем увійшов до нашої невеликої, досить вбогої хати, що стояла на пагорбі над яром, трішки

в бік від села, кинув похмурым оком спочатку на мене, потім на стражденну Марусину, й чоло його насуплене спохмурніло ще більше.

— А з цією дівкою що? — запитав різким, неприємним голосом, пройшовшись світличкою.

Мама злякано поглянули на нього від печі:

— Отруїлася. Сильно. Третій день не підводиться. Мокриниха каже, що коли й виживе, то диво станеться.

Тут вже мама відверто обманювали, нічого подібного Мокриниха не говорила, та як інакше можна було врятувати Марусину?

Тесленко брудно вилаявся.

— От клята дівка, бодай би добра їй не було, весь план мені попсувала! — Він люто зиркнув на Марусину, яка полискувала з-під ковдри блакитними, наповненими болем очима. — Чого глипаєш? А в мене через тебе недобір. Розумієш ти — недобір!

Марусина розуміла і від жаху майже не дихала, забувши й стогнати від страху — від страху того, що її все ж загребуть до Німеччини, незважаючи навіть на це отруєння, яке вона так нерозважливо вчинила.

Тесленко ж тільки рукою махнув на неї і поглянув на мене:

— А ця... ця хоча б не отруїлася?

— Ні, — стиха відповіли мама.

— Збирай її, Олено, а я поки що до ваших сусідів завітаю, — звелів Тесленко мамі й вийшов з хати, щоправда, залишивши одного німецького солдатика стерегти двері. Лупоокий та зовсім ще молоденький, він щосили намагався здаватися грізним, та ось саме його я чомусь не боялася.

Мама почали лаштувати мене у дорогу. Спокійні за норовом, трішки холоднуваті, мама не були тою людиною, що виносили на чуже око свої власні почуття та переживання, якими б вони не були. Радощі, сум чи біль вони ховали так глибоко в собі, що й зараз я геть не могла второпати, чи жалкують вони за мною й просто приховують той жаль, а чи справді їм не шкода старшої доньки. Я ж хоча й знала, що моя мама не такі, як наші сусідки, які в складних обставинах починають чимдужче голосити, та все ж в таку гірку хвилину чекала від неї більшої теплоти, помітнішого прояву почуттів. На жаль, чекала марно.

Мама...

Мама моя походили із заможного козацького роду. Батьки її були людьми вихованими та навіть освіченими, як для сільської місцевості, дідусь мій, Петро Васильович, мав музичну освіту, власну крамницю, семеро діток та в селі Бориси вважався за куркуля. Гордовитий і чванливий рід Онищенків. У тридцятих діда розкуркулили, й він пішов до міста, де з двадцятих років мешкав його найменший син Олексій. Там він працював на кондитерській фабриці.

Мама ж моя були найстаршою дитиною й вродилася досить гарною: темнокоса, з сіро-блакитними уважними очима, у глибинах яких важко було вгадати, яких почуттів та настроїв вони зазнають. Мама взагалі були людиною дещо потайливою, й ми з Марусиною навіть гадки не мали, які почуття вони мають до татка, — чи кохали його колись, а чи кохають і зараз. Ми, щоправда, питати не наважувалися, а вони до відвертості вдаватися ніколи не поспішали. Стосунки у них із батьком були рівними, хоча траплялися інколи й досить неприємні сварки.

А батько... Батько в мене були чудовою, надзвичайно доброю людиною, повною протилежністю мамі. Вони й норовом були м'якші, і сліз власних ніколи не стидалися, і нас із Марусиною жалкували більш відкрито. Гоноровита, дещо прохолодна та витримана козачка і м'якосердий, ніжний та геть простий хлопчина з кріпацького роду — двійко моїх батьків були саме такими, тож я щиро вірила, що колись давно поєднало їх усе ж справжнє кохання.

Я любила їх однаково сильно, і зараз надто тяжко страждала від тої клятої маминої стриманості, яка не залишила її навіть у цю гірку хвилину. Мені так кортіло кинутися до мами, прилинути до їхнього худого і жилавого, напрацьованого тіла, відчутти тепло рідних рук... Але я все ж спиняла себе, хоча серце моє так сильно рвалося у ті обійми. Наповненими слізьми очима спостерігала за тим, як мама збирають мені торбину в дорогу, і ледь не розревілася, коли вони тицьнули ту торбину мені в руки.

— Ось, Женю, держи, — рівним, спокійним голосом промовили мама, і я, як не вдивлялася в їхні прозорі втомлені очі, все ж не могла відшукати там і краплинки сльози. — Тут хліб, холодна пшоняна каша, пакуночок сухарів, білизна, теплі речі... і треба ще докласти твого кожуха.

Я здригнулася — кожух був таким важким.

— Мамо...

— Не скімли, Женю. Чи ти гадаєш, що тебе на один день везуть? Облиш, доню, кожух тобі у пригоді стане, й ти не раз вдячно мене пригадаєш. А харчі відразу всі не з'їдай, особливо ж сухарів поки не чіпай. Сухарі — вони від голодної смерті рятують.

Я тільки головою слухняно закивала, і поки мама пішли шукати мого кожуха, слабкими ногами попленталася прощатися з Марусиною. Бідна моя сестра знову починала стогнати, і сіро-блакитні, материнські, її очі все ще досить злякано полискували з-під ковдри.

Марусина... Молодша від мене на два роки, така схожа на маму як лицем, так і норовом, сестра була від самого її народження гаряче мною любима. На жаль, з боку сестри я особливої взаємності ніколи не відчувала. Ні, ми майже не сварилися і не чубилися, навіть у дитинстві, але я все ж не знаходила собі втіхи в її сестринській любові. Можливо, то була успадкована від мами прохолодність та стриманість у почуттях, але дівчата на селі пліткували, що досить сіренька зовні Марусина просто недолюблює мене за мою вроду. За ту вроду, яку я успадкувала від козацького роду Онищенків. Навіть мама якось знехотя мимохіть згадали, що я вдалася лицем в її покійну бабцю, матір діда Петра, Орисю Павлівну, яка колись славилася красою чи не на всю Полтавську губернію, й чимало чоловічих сердець розбилося свого часу через звабливий погляд її темних, мов безодня, і таких же небезпечних очей.

Я і справді була в родині мов підкинута, — довгасті лицем, світлоокі батьки мали таку доньку, як я: з округлим обличчям, темнооку та з кирпатим носиком, хоча сама я ніколи не вважала себе за красуню, скільки було не вдивлялася в стареньке та тріснуте дзеркало, яке ще мама привезли з собою. Лице моє здавалося мені геть звичайним, і я відверто не розуміла, чому мене називають красунею. Тільки іноді, згадуючи про свою прабабцю Орисю, кидала пронизливі погляди на сільських парубків — і робилося мені дивно та смішно, коли ті враз якось ніяковіли, і червоніли їхні безвусі хлоп'ячі лиця. Невже справді темні очі, успадковані від прабабці, були такими гарними та згубними для чоловіків? Але над тим я надто не замислювалася і дуже любила свою сестричку, навіть незважаючи на її приховану нелюбов.

І зараз, коли Марусина так страждала, любов моя до сестри була ще сильнішою.

Я схилилася над нею, вдивляючись в наповнені страхом та болем сіро-блакитні очі.

— Марусинко...

Погляд сестри зробився наполегливим.

— Вони ж не поженуть мене до Німеччини... Женю, правда?

Я відшукала під ковдрою її холодну худу руку, стисла.

— Не поженуть, Марусинко, не поженуть!

— Я так боюся...

— Не бійся, любя, не треба... Я ж ось їду і не боюся, — зі вдаваною бадьорістю збрехала я, аби заспокоїти сестру. Насправді ж я боялася, я неймовірно боялася того, що чекало на мене попереду.

Марусина недовірливо зиркнула на мене, але нічого не відповіла, тільки скривилася від болю. Я сама обійняла її — відкинула товсту ковдру, притисла до себе худеньке тільки сестри і так застигла.

Марусина кволо обійняла мене у відповідь.

Я поцілувала її в бліду, зеленуватого кольору щоку.

— Бувай, сестро! Видужуй швидше.

— Бувай, Женю. Й щастя тобі!

У цю мить до хати увійшли батько.

Ще не старі, маючи сорок шість років віку, батько мій, як і мама, зарано постаріли через важке життя. Важка, виснажлива праця не молодить людину й не додає їй краси, а тато мій до того ж мали ще слабке здоров'я й останнім часом часто хворіли. Середнього зросту, худорлявий і жилавий, з темним, посрібленим сивиною волоссям і такою ж бородою, що ховала в собі до половини його втомлене, продовгасте лице з виразними вилицями — батько увійшли до хати і застигли на порозі, побачивши того німецького солдатака. Тато відразу все зрозуміли, і в очах їхніх блакитних, таких виразних, промайнув біль.

— Женю... — тільки й змогли вони вимовити, як я вже кинулася до батька, притулилася до них, з болісним щемом у серці відчувши, як сухі та теплі долоні обійняли мене за спину. А сльози вже самі викочувалися з моїх очей, й я ховала їх у грубу сіру батьківську сорочку.

— Батечку, — прошелестіла я таким тихим голосом, щоб могли почути тільки вони, — я так боюся.

Батько поцілували мене в скроню.

— Не потрібно боятися, донечко.

— Але ж мені страшно.

— А ти гадаєш, що мені не страшно? — прошепотіли батько в моє темне волосся, продовжуючи обіймати і погойдувати мене у своїх обіймах. — Гадаєш, що не розривається моє серце на шмаття, коли тільки подумаю, що чекає там на тебе?

Я здригнулася, затремтіла усім тілом, але сказати нічого не встигла, тому що саме в цю мить двері за спиною в батька заскрипіли й до хати нашої стрімкою ходою увійшов заклопотаний та похмурий Тесленко.

— Ну що, Олено, збрала свою Женю? — запитав він у мами, мовчки зиркнувши на батька і навіть не привітавшись із ними.

Мама підійшли до дверей.

— Збрала, — відповіли коротко.

Тесленко невдоволено гмикнув, поглянувши на мою торбу.

— Ну і назбирала, Петрівно... Та гаразд, нехай вже буде. — Він зиркнув знову на нас із татком. — Та годі вже тобі, Макаре, наче бабі, шмарклі пускати. Нам час їхати — мені ще до Дубини, Мозоліївки та Морозівки потрібно встигнути, вантажівка геть порожня. Годі, попрощалися — й вистачить.

Батько важко зітхнули, ще раз мене поцілували й відпустили. Ось і настала та страшна хвилина, яку я передчувала від тої днини, як на наші землі прийшли гітлерівці й почали вивозити людей на примусові роботи до Німеччини. Темна примара цієї хвилини наче завжди стояла за моєю спиною, а я все сторожко чекала її і одночасно трішки наївно сподівалася на те, що вона все ж ніколи не настане, що трапиться диво — й мене омине пильне та недремне око Тесленка. Та дива не сталося.

— Швидше, швидше ворухись, чого застигла? — почав наглити мене Тесленко.

Батько вже забрали мої речі й понесли їх з хати. Слідом за речами мала виходити і я, але ж... як не хотілося, як болісно та сильно не хотілося йти з рідної домівки кудись туди — в невідомість, в ту страшну непередбачувану невідомість, яка могла обернутися для мене чим завгодно, навіть смертю, бо ж розповідали, що люди помирали на тих примусових роботах, геть не витримуючи нелюдських умов.

Я ще раз обійнялася з татком, тоскно поглянула на Марусину, притулилася до мами — холоднуватої та спокійної, — яка обійняла

мене з таким лицем, по якому так важко було розібрати її справжні почуття, й попленталася за Тесленком. Всі мовчали, мов при покійнику в хаті. А мені хотілося кричати, знесилено волати, що я не хочу йти, не хочу йти з рідної домівки в рабство тим, хто прийшов ворогом і загарбником на нашу землю! І там, за порогом хати, зі мною раптом щось трапилося, і я побігла геть від Тесленка, не дійшовши декількох кроків до хвірточки. Побігла й сама навіть не замислювалася і не знала, куди ж я біжу, просто понеслася прижовклою до осені травною в бік нашого городу, де ще виднілася недорубана батьком пшінка.

— Куди? Стріляти буду! — заголосив за моєю спиною Тесленко, але я не звернула на той крик його жодної уваги.

Тесленко упіймав мене вже майже на городі. Грубі, мозолисті долоні міцно, до болю в кістках ухопили моє тендітне тіло й знову потягли назад, у бік неволі. Але я ще не охолонула, я ще була мов та божевільна й брикалася, й відбивалася від тих ненависних долоней — несподівано хоробра та відчайдушна. Краєм ока вхопила обличчя татка та мами, що застигли на порозі хати, й затялася з новою силою, з новим відчаєм.

Та що я, слабка й напівголодна дівчина, могла вдіяти проти рослого й відгодованого дядька-здорованя? Він настільки боляче луснув мене по обличчю, що потемніло в очах й наче запаморочилося в голові, й не стало сил до опору. Тесленко потягнув мене до вантажівки, а там вже німці заштовхали мене до кузова, боляче вдаривши гвинтівкою по спині. Від болю в мене знову померкло в очах, я скривилася й просто впала на тверді дошки вантажівки. З болем у серці почувала, як заревів звіром двигун, і вантажівка рушила з місця.

2

Мене везли від рідного дому.

Починався мій важкий шлях до пекла.

Коли біль трішки відпустив, я підвелася на коліна, потім повільно сіла, й відразу ж хтось тицьнув мені до рук дві торби, що їх напакували мама, не забувши турботливо покласти й теплий кожух. Я звела погляд і побачила поряд себе Зою Васильківську, нашу сусідку, єдину доньку батька-удівця. Її вже раз намагалися забрати німці, та вона досить прудко втекла. Щоправда, геть невдало. Впіймав її мозоліївський поліцай Магеря й побив так, що вона більше місяця пролежала нерухомо, а коли почала трішки оговтуватися, Тесленко став кружляти довкола їхньої хати шулікою — все чекав, коли видужає й остаточно підніметься на ноги.

Я поглянула на Зою вдячно:

— Спасибі. А я вже й забула про них.

Зоя зітхнула.

— Та тут хіба не забудеш! А ти ж молодець, не пішла покірною вівцею в неволю, — захоплено промовила вона.

Я ж тільки скривилася:

— Теж мені, молодця відшукала! Сама навіть не второпаю, що то на мене раптом найшло. Як вийшла з хати, мов затемнення якесь на мене накотилося, ноги самі понесли мене до городу, наче якраз там воля на мене чекала.

Зоя похмуро поглянула на сіре від хмар небо.

— А я втекла би, знову втекла би, незважаючи на розправу Магері. Та той змій Тесленко пригрозив, що, коли я втечу й цього разу, він відправить до Німеччини мого татка, й не будь-куди, а до табору смертників.

Я з жахом відсахнулася:

— Зоєчко!

Зоя кинула за мою спину злий погляд.

— Ненавиджу! Знала б ти, Женю, як я його ненавиджу! Бодай би було розірвало його на дрібне шмаття!

— Що ти, Зоє... почує ж...

Зоя рукою тільки махнула. Далі ми їхали мовчки. Час від часу вантажівка зупинялася, під грізне гарчання вівчарок солдати з лайкою заганяли до кузова все нових і нових нещасних. Робилося холодно та незатишно, задував пронизливий непривітний вітер, коли ввечері нас привезли до Градизька і наказали виходити.

Мов худобину безголосу, пригнали до великої хати, в сінях якої сидів немолодий уже німець й поганою українською вигукував наші ймення з довгого списку, що лежав перед ним на столі.

— Скриль Євгенія?

Пролунало моє ім'я, і Тесленко штовхнув мене в спину.

— Гут, — сковзнув по мені поглядом німець і знову встромився поглядом у свій список, цього разу вигукнувши ім'я Зої.

Хата була великою й геть порожньою, а ще чомусь дуже холодною, хоча надворі стояла звичайна осіння пора з прохолодними ночами та досить ще теплими днями. Поступово хата заповнювалася людьми — переважно дівчатами й молодицями. Хлопців було мало, та й ті здавалися ще майже дітьми. Були тут і діточки — чомусь без мам і такі налякані, заплакані й нещасні, що серце рвалося з грудей від самого лише погляду на них. Їх намагалися заспокоїти та приголубити молодиці й дівчата, але ласка чужих на тих малюків не діяла, вони все кликали маму і плакали, роблячи й без того важкі хвилини того вечора просто-таки нестерпними, бо діток тих було шкода до неможливості.

Зоя потягнула мене в куточок, до стінки, й майже впала на замарану долівку, навіть уваги не звернувши на бруд під собою, й застигла так, уп'явшись широко розплющеними очима в простір перед собою і, здається, геть не помічаючи того, що простір той поступово все заповнювався і заповнювався новими прибулими, і вже дуже швидко хата та виявилася ледь не набита людьми.

— Завтра нас поженуть до Глобиного, — промовила вона нарешті після довгої мовчанки, навіть не поглянувши на мене. — А там далі на потяг — і з рідної землі.

Скільки ж муки було зараз в її голосі, скільки відчаю! І серце моє відгукнулося болем на її слова. Що чекало на нас попереду? Я того не знала і не відала, й від невідомості тої робилося ще гірше на серці.

Довкола нас хтось плакав, хтось вечеряв, а хтось вже готувався до сну. Я не робила ні того, ні іншого й ні третього — я просто сиділа так, як і Зоя, притулившись спиною, що нила після німецьких частувань

гвинтівкою, до прохолодної побіленої стіни незнайомої хати. Голова моя була порожньою, думок я не мала зовсім, та й не бажалося мені ні про що думати. Поступово на хату почали наповзати стрімкі осінні сутінки, зазираючи в маленькі та запилені віконця. Мене оточували різноманітні звуки — від тихих плачів до гучного хropіння, але я вже майже нічого не чула. Й довго я ще просиділа так — несила ні заснути, ані навіть поворушитися, — допоки сон нарешті не оволодів мною і я не задрімала чутливим, неміцним та темним сном без сновидінь.

3

26 вересня 1942 року

Ранком наступного дня нас знову почали зганяти до вантажівок.

Цього разу везли недовго, не кружляли селами, а їхали навпростець до Глобиного. Там, на пероні невеличкого вокзалу на нас вже чекав довгий потяг — з погано збитими дерев'яними стінами вагонів, весь якийсь у дірах та призначений для худоби. А зараз людей збиралися везти, мов ту скотину.

Зоя, як тільки побачила той потяг, відразу ж напружилася вся й тихо промовила:

— Я втечу звідси!

Я від подиву перечепилася об каменюку.

— Зою, ти що? Навколо ж стільки німців!

— Дарма. Все одно втечу.

— Але ж вони тебе розстріляють, коли впіймають.

Зоя зневажливо сіпнула худеньким плечем.

— А нехай стріляють — мені вже все одно.

Я промовчала, тому що не знала, як саме відмовити Зою від цієї відчайдушної думки про втечу. Та й не такою вона була людиною, аби дослухатися до чужих порад. На два роки старша від мене, досить приваблива — з пишним руським волоссям, тонкими рисами лиця, великими сірими очима, Зоя ще до війни мала побратися з Миколою Черненком — вродливим сином розкуркулених багатіїв. Батька його, який не захотів добровільно віддавати нажите добро до колгоспу, вислали до Сибіру, оголосивши ворогом народу, а Микола з сестрою та матір'ю залишилися в селі, їх родичі прихистили. Гарним хлопцем був той Микола, і відняти того у нього не можна було. Ледь не половина наших сільських дівчат були в нього закохані, і це навіть незважаючи на те, що після заслання батька хлопець став таким злиднем, що навіть чобіт на зиму не мав.

А полюбилася йому Зоя, вони стали зустрічатися, й вже йшлося у них все до весілля, але почалася війна. Миколу взяли до армії, а вже за два місяці мати його, тітка Черненчиха, отримала звістку про загибель єдиного сина. Зоя тоді і до Дніпра бігала топитися, й скіском

себе різала. А потім мов закам'яніла, зробилася відчуженою, холодною й... наче неживою. Мов і жила вона й одночасно не жила геть на цьому світі, а тільки скніла, проживала через силу кожен день зі світання до вечора й тільки того чекала, аби смерть прийшла по неї та обірвала те гірке і безрадісне існування.

А ще німців ненавиділа... як вона їх ненавиділа! А ще втечі оці... По селу вперто блукали балачки, що не помре Зоя своєю смертю, запропастить себе, бунтівлива душа, і до старості не дотягне. Впаде десь буйна голівонька під кулю ворожу. І я на тім пероні в Глобиному ставила собі запитання, а чи доїде Зоя взагалі до тої Німеччини, чи не загине ще дорогою, скоївши чогось такого.

Та в ту хвилину я навіть помислити не могла, що Зоя втне щось подібне вже зараз, ще до тої миті, як потяг рушить з місця. І назавжди полишиться тілом своїм бездиханим на рідній землі.

Нас зупинили біля потяга, де йшло завантаження живих людей до вагонів. Важке то було видовисько, таке важке, що ледь серця з грудей не виривало, і скільки не проживу я, а завжди буду пам'ятати той день у Глобиному, коли мала покидати свою рідну землю, не відаючи і не знаючи того, що ніколи назад не повернуся.

Грізне гарчання німецьких вівчарок, що рвалися з поведів солдатів, які ледь стримували їх; безліч конвою, що пильнували тебе, мов лютого злочинця; хрипкі вигуки німецькою та розпачливий плач дітей і жінок. Всі ті звуки — гучні та пронизливі — зливалися для мене в одне звучання. То було звучання горя та розпачу, і так звучала неволя. Я ще не бачила її і не знала, тої неволі, але вже чула її звучання тут, на пероні глобинського вокзалу. Людей грубо і з лайкою, мов і справді неслухняну худобину роздратовані господарі, заганяли до ешелонів, і за тим усім пильно стежили наші земляки-поліцаї. Дивитися на них у мене навіть не було сил.

Зоя тримала мене за руку, коли і нас почали заганяти в старі, з величезними дірами у прогнилих дошках дерев'яних стін, товарні вагони. Почалася тиснява... Той, хто був попереду, вагався і зупинявся, не бажаючи залізати до тої в'язниці на колесах, але позаду натовп квапили німці, спинами людей вільно прогулювалися товсті палиці — було чути зойки та жалібне стогнання. Страшно, страшно і лячно було мені в ту хвилину, кортіло бігти, кортіло розштовхати оцю тисняву, випростати з неї своє тіло й мчати геть від цього ешелону,

мчати навіть неважливо куди, але тільки туди, де була така солодка воля. Та ні, не стало б у мене духу кинутися на вірну смерть.

Але посеред натовпу знайшовся той, кому таки стало відваги на втечу.

І слідом за ним пішла Зоя.

Я відчула напругу тих, хто стояв поряд, а вже потім почула кулеметну чергу. Озирнулася, та через свій невисокий зріст нічого не вгледіла, стала на торбинку з кожушком і побачила те, як молодого малорослого хлопчину, який чимдуж мчав геть від перону, наздоганяють ворожі кулі. Хлопчина здригнувся, сіпнувся усім своїм худеньким тільцем... зупинився, мов перед невидимою стіною, яку хтось вибудував прямо перед ним, і обірвав стрімкий політ своєї втечі. Він зупинився різко та раптово, застиг на мить, скинувши догори худі руки, й за мить впав у пилюку привокзальної вулиці — впав на землю, від якої його намагалися відірвати й покинути яку він так не бажав. Не закричала, а звіром пораненим заволала прихована від мене жінка — чи мати, чи родичка хлопчини. Шкода було його, та в мене кров застигла, коли побачила я, як слідом за хлопцем біжить знайома мені струнка постать в сірому пальтечку.

Серце похолонуло від недоброго передчуття.

То була Зоя!

Кулеметну чергу, яка вбивчою силою прошила тендітне тільце моєї сусідки, я спершу інтуїтивно вгадала, а потім вже почула. Наче уві сні, коли насниться щось страшне, а ти силуєшся вирватися з того сну і не можеш, спостерігала я за тим, як різко зупиняється струнка постать Зої, як, подібно до того незнайомого хлопчини, і вона обриває свій стрімкий політ до такої жаданої волі, мов теж натикається на невидиму стіну. Вона застигла на мить, притулила до грудей руки, начебто склала їх в останній молитві, хоча й не була набожною, аж потім впала неподалік того хлопчини. Мені здавалося, що я божеволію... Я ніяк не могла повірити у смерть Зої. Та вона ж тільки декілька хвилин тому тримала мою руку, вона була поряд — наповнена життям і незрозумілим мені невтримним поривом до свободи. А тепер вона нежива, тепер лежить вона в пилюці глобинської вулиці, й гарні очі її незрячим поглядом дивляться у безкрайне небо, яке похмуро-сірим від хмар наметом розкинулося над нею, над її незахолим тілом, над рідною їй землею.

Зоя домоглася свого — не бажала бути відправленою невільницею у лігво ворогів, і ніхто ніколи вже не стане ні до чого її примушувати. А те, що життя вона за це віддала, то після смерті Миколи не надто їй дорожила вона тим життям, і не шкода було їй ним заплатити за волю таку жадану.

Затримка, викликана втечею незнайомого хлопчини та Зої, ще більше розгнівала конвой та поліцаїв, нас стали знову штурляти до вагонів, які темними похмурими тінями застигли на пероні, і знову почалася штовханина. Я все ще була вражена розстрілом Зої і навіть не усвідомлювала того, як руки мої ухопили торбинки, як ноги понесли мене до вагона, а можливо, то просто натовп заштовхав мене в смердюче нутро того вагона, та навіть важкий сморід застарілої тваринної сечі не привів мене до тями. Я продовжувала бачити перед собою Зоїну постать, високу та струнку, яка волелюбною пташиною рвалася з міцних тенет полону на омріяну волю, летіла до волі стрімко та граційно, та, підкошена ворожою кулею, намертво впала на землю. Можливо, вона й відчувала небезпеку, але все одно вирішила ризикнути, та навіть розстріл того хлопчини не зупинив її стрімкої втечі до волі. Але вона загинула — загинула від рук оскажених ворогів, і я питала себе, чи наважилася б я на подібну втечу, чи обрала би вірну смерть, аби не потрапити на чужу землю безправною невільницею. І не могла собі надати на те відповіді. На відміну від Зої, я ще не кохала, мені було що втрачати у цьому житті, а вона... вона вирішила і твердо затирила для себе одне: життя без Миколи їй не потрібно. І схоже, померти вона бажала на рідній землі, тому і наважилася на цю втечу ще до того, як зачинять вагони і повезуть її геть на чужину.

Я відчула, як здригається усім своїм величезним тілом потяг, як шипить його задушливе нутро, як потім повільно та поважно рушає він з місця і, наче поховальними дзвонами, лунають звуки, коли в вагонах зачиняють двері...

Шлях у неволю розпочинався, і я раптом наче прокинулася і зрозуміла, що не хочу, геть не хочу того, аби мене везли кудись люди, які прийшли на мою землю ворогами, які вбивали людей тільки за те, що ті наважилися на втечу з нав'язаної їм неволі. Я вже жалкувала, що не маю у собі Зоїної хоробрості, що не кинулася втікати ще на пероні. І нехай би обірвалося не повною мірою прожите мною життя, нехай би

я ніколи не пізнала у серці своїм почуття того, що звалося коханням, але я була би вільною. Була би вільною від цієї кліти, просяклої запахами тварин та нечистотами, в яку нас зачинили і позбавили свободи. Та пізно мені було вже про щось жалкувати. Я прогавила можливість здобути свободу, і тепер назад вже немає вороття. Потяг повільно набирає швидкість і вивозив мене в невідомість, він вивозив мене в рабство, з якого я не знала, чи судилося мені повернутися.

Почався мій довгий шлях з України.

4

Кінець вересня — початок жовтня 1942 року

Марудною, одноманітною та виснажливою чергою минали дні моєї довгої мандрівки з рідного села до чужини, де ніхто мене не чекає, ніхто не буде мені радий, не озветься до мене добрим словом і де я стану не людиною, а так, робочою силою, невільницею і рабинею.

Загибель відчайдушної Зої, яка так противилася підкорятися нацистам, що навіть за це не пошкодувала життя свого, важким камінням лягла на моє серце ще на пероні в Глобиному і зараз продовжувала чавити його своєю тяжкістю. Зою було шкода так сильно, що іноді я могла цілий день проплакати, й тільки коли сліз не ставало вже зовсім, я затихала і довго дивилася широко розплющеними очима в простір прямо перед собою, знову і знову згадуючи і Зою, і родину свою, і життя у рідному селі, безтурботні миті нашого з Марусиною дитинства, і той час, коли почали ми з сестрою дорослішати, перетворюючись на дівчат, і мама все частіше заводили розмови про наше заміжжя та бідкалися з того, яке придане нам зможуть зібрати й на які гроші весілля стануть гуляти, коли в хаті так бідно та вбого. Спогади мої були часто приємними, але вистачало і таких, про які мріялося забути і більш ніколи в житті не пригадувати. Проте не забувалося, і пам'ять моя вперто продовжувала зберігати в собі ті важкі хвилини нашого життя, які й хочеш забути, але не можеш.

Дитинство моє не було щасливим та безхмарним — я народилася в голод двадцятого року і ледь не померла малою, коли в мами від недоїдання зникло молоко. Від козячого ж молока, заповітного кухля, якого мама ледь не на колінах вимолювали у далеких батьківських родичів, я вперто й затято відмовлялася. Я і досі не люблю того козячого молока — таке воно мені нудотне, що, відмовившись від нього у віці кількох місяців від народження, я не полюбила його й до двадцяти років свого життя. Мама тоді гадали, що я помру, — в мене було таке худе тільце, що ледь кісточки не просвічувалися, і великий, здутий від голодування живіт. Я майже не спала і навіть не плакала, а слабенько і тихо хникала. Тато тихо, потайки від мами, плакали,

чомусь впевнені в тім, що я неодмінно помру, а мама тільки молилися за мене, хоча самі були вкрай слабкі та недужі.

Але я вижила, я не померла. Врятував мене мій дід по мамі Петро, який приніс нам молока, але вже не того козиного, огидного, а коров'ячого, смачного — такого, що прийшлося мені до душі. Мама згадували, як я колись так насмокталася того смаковитого молочка, що ледь не померла, але цього разу вже не від голоду, а від обжерливості.

Потім все той же дід Петро привів до нашого двору з іншого села молоду, білу в рудих латках корівку, і саме ця корівка врятувала не лише моє життя, а й маму з татком. А вже коли через два роки після мене народилася Марусина, корівку ту нашу вкрали, просто вивели з повітки однієї ночі, коли Марусині минуло тільки два тижні. Щоправда, сестра моя вродилася не такою вередливою, якою вродилася я, й залюбки дудлила те огидне для мене козяче молоко.

Мама моя були чужою у селі, і я чула розмови, що родичі татка відразу ж її не злюбили. Можливо, тому, що мама були старшими від батька майже на десять років, а можливо, іще чомусь, я того не знала. Я і сама завжди відчувала ту прохолодність, з якою численна таткова рідня ставилася до мами, — як були для них чужою від самого початку, так і залишилися нею, незважаючи на всі роки, які прожили в нашому селі. Та й подруг за ті більш ніж двадцять років мама у селі не нажили.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ